

Список використаних джерел:

1. Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України № 401/2008 від 25 квітня 2008 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 18. – Ст. 589.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3. – Ст. 21.
3. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України № 1085/2010 від 09 грудня 2010 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 94 ; Типове положення про центральний орган виконавчої влади України, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через відповідного члена Кабінету Міністрів України : Указ Президента України № 1199/2010 від 24 грудня 2010 р.
4. Конституційне право України / за ред. В. Ф. Погорілка - К. : Наукова думка, 1999. – 735 с.
5. Зорькин В. Д. Интеграция европейского конституционного пространства: вызовы и ответы / В. Д. Зорькин // Журнал российского права. – 2006. – № 12. – С. 14-23.
6. Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 21.10.2010 № 393 “Про організацію виконання рішення колегії Державного департаменту України з питань виконання покарань від 07.10.2010 № 8 РК”. – С. 1-14.
7. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2713-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 30. – Ст. 409.
8. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб’єкт запобігання злочинам: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Колб Олександр Григорович. – К. : 2007. – 512 с.
9. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права / М. Ансель // Очерки сравнительного права ; отв. ред. В. А. Туманов. - М., 1981. – 256 с.
10. Європейські пенітенціарні Правила [Електронний ресурс]: Міжнародний документ № 994_032 від 12.02.1987 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032/print1320310946859960.
11. Еникеев М. И. Психология деятельности органов, исполняющих наказания (пенитенциарная психология) / Еникеев М. И. // См. кн. : Прикладная юридическая психология // http://yurpsy.by.ru/help/bib/stol/12_7.htm
12. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 8 листопада 2012 р. № 631/2012 – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/15127.html>.

ХРЯПІНСЬКИЙ П. В.,

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету ДВНЗ (Національний гірничий університет)

УДК 343.8

**СПЕЦІАЛЬНЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ:
УЗГОДЖЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО
ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНІВ УКРАЇНИ**

Визначаються питання узгодженості застосування спеціального звільнення від кримінальної відповідальності в порядку, передбаченому новим кримінальним процесуальним законодавством України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, звільнення, спеціальні види звільнення, порядок закриття справи, підстави та умови звільнення від відповідальності.

Определяются вопросы согласованности применения специального освобождения от уголовной ответственности в порядке, предусмотренном новым уголовным процессуальным законодательством Украины.

Ключевые слова: уголовная ответственность, освобождение, специальные виды освобождения, порядок закрытия дела, основания и условия освобождения от ответственности.

This paper identifies issues of consistency of a special exemption from criminal liability in the manner provided by the new criminal procedural legislation of Ukraine.

Key words: criminal liability, release, special types of release, the order closing the case, the reasons and conditions for exemption from liability

Вступ. Кримінальний кодекс України (далі – КК) застосовується виключно у процесуальних формах, передбачених у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК). Аксиоматичне – співвідношення між кримінальним і кримінальним процесуальним правом як змісту й форми реалізації правової матерії. Обґрунтованою є думка В. Я. Тація, який підкреслює, якби не було кримінального права, то кримінально-процесуальне право було б безпредметним. З іншого боку, відсутність кримінально-процесуального права позбавило б кримінальне право тієї необхідної процесуальної форми, в якій воно лише й може реалізуватися [1, с. 20–21]. Спеціальні норми існують у вигляді звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачено в Особливій частині КК. Під звільненням від кримінальної відповідальності Пленум Верховного Суду України розуміє відмову держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України [2, с. 13].

Проблематику узгодженості спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених в Особливій частині КК та порядку їх застосування у кримінальному процесуальному законодавстві досліджували: Х. Д. Алікперов, А. В. Барков, Ю. В. Баулін, О. М. Лемешко, Л. В. Головка, Ю. М. Грошевий, А. В. Єндольцева, О. С. Козак, В. К. Коломєць, В. О. Навроцький, О. В. Надєн, Е. С. Тенчов, В. М. Тертишник, В. П. Тихий та інші правники.

Постановка завдання. Мета статті – визначення узгодженості застосування спеціальних заохочувальних норм кримінального законодавства в порядку, передбаченому новим кримінальним процесуальним законодавством України.

Результати дослідження. Вчинення визначеної у приписах Особливої частини КК позитивної посткримінальної поведінки породжує, з одного боку, суб'єктивне право особи на звільнення від кримінальної відповідальності, з іншого – правовий обов'язок держави відмовитися від кримінального провадження у випадках, якщо: «громадянин України добровільно заявив органам державної влади про злочинний зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками та отримане завдання» (ч. 2 ст. 111 КК), «особа без громадянства або іноземець добровільно заявили органам державної влади про припинення злочинної діяльності, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено заподіяння шкоди інтересам України» (ч. 2 ст. 114 КК), «керівник підприємства, установи або організації виплатив заробітну плату, стипендію, пенсію чи інші, установлені законами виплати громадянам до притягнення його до кримінальної відповідальності» (ч. 3 ст. 175 КК), «особа сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня) до притягнення її до кримінальної відповідальності» (ч. 4 ст. 212 КК), «особа сплатила страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також відшкодувала шкоду, завдану Пенсійному фонду України їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня), до притягнення її до кримінальної відповідальності» (ч. 4 ст. 212-1 КК), «особа добровільно повідомила правоохоронний орган про створення злочинної організації або участь у ній» (ч. 2 ст. 255 КК), «особа, крім організатора і керівника терористичної групи чи терористичної організації, добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність сприяла її припиненню або розкриттю злочинів, учинених у зв'язку зі створенням або діяльністю такої групи чи організації» (ч. 2 ст. 258-3 КК), «особа добровільно вийшла з воєнізованих або збройних формувань, не передбачених законом, і повідомила про їх існування органи

державної влади» (ч. 6 ст. 260 КК), «особа добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси або вибухові пристрої» (ч. 3 ст. 263 КК), «особа добровільно заявила про незаконне заволодіння транспортним засобом правоохоронним органам і повернула транспортний засіб власнику, й повністю відшкодувала завдані збитки» (ч. 4 ст. 289 КК), «особа добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю цих злочинів» (ч. 4 ст. 307 КК), «особа добровільно звернулась до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії» (ч. 4 ст. 309 КК), «особа добровільно здала прекурсори, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю цих злочинів» (ч. 4 ст. 311 КК), «особа добровільно здала отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або сильнодіючі лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом» (ч. 5 ст. 321 КК), «особа після давання хабара добровільно заявила про те, що сталося, до порушення кримінальної справи щодо неї» (ч. 3 ст. 369 КК), «військовослужбовець може бути звільнений від кримінальної відповідальності із застосуванням до нього заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України» (ч. 4 ст. 401 КК) [3, с. 11–12].

Сталою є тенденція поширення спеціального звільнення у законодавстві про кримінальну відповідальність. Більше десятиріччя дії нового закону про кримінальну відповідальність, їх кількість зросла на чверть з 14 до 18 спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. На наш погляд, вищезазначені норми Особливої частини КК, будучи різновидом заохочувальних кримінально-правових норм, позначають магістральний напрям розвитку вітчизняної кримінальної юстиції, спрямований на гуманізацію кримінальної відповідальності та покарання щодо осіб, які вперше вчинили злочини, перелік яких чітко обмежений законом, та здійснили певний комплекс позитивної посткримінальної поведінки, у зв'язку з чим утратили або суттєво знизили власну суспільну небезпечність, що, в свою чергу, робить недоцільною реалізацію кримінальної відповідальності у будь-якому вигляді. На відміну від загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, що можливі у випадках учинення злочинів невеликої або необережних злочинів середньої тяжкості (ст. 45, 46 КК), а також будь-яких злочинів невеликої та середньої тяжкості (ст. 47, 48 КК), спеціальне звільнення передбачено за вчинення особливо тяжких (ч. 1 ст. 111, ч. 1 ст. 114, ч. 1 ст. 255, ч. 3 ст. 258-3, ч. 3 ст. 289 КК), тяжких (ч. 4 ст. 235-4, ч. 4 ст. 235-5, ч. 2 ст. 260, ч. 2 ст. 289, ч. 1 ст. 307, ч. 3, ч. 4 і ч. 5 ст. 369 КК), середньої тяжкості (ч. 1 і ч. 2 ст. 175, ч. 2 і ч. 3 ст. 235-4, ч. 2 і ч. 3 ст. 235-5, ч. 1 ст. 260, ч. 1 ст. 263, ч. 1 ст. 289, ч. 1 ст. 309, ч. 1 ст. 321, ч. 2 ст. 369 КК), а також злочинів невеликої тяжкості (ч. 1 і ч. 2 ст. 212, ч. 1 і ч. 2 ст. 212-1, ч. 1 ст. 235-4, ч. 1 ст. 235-5, ч. 1 ст. 311, ч. 1 ст. 369 КК).

Водночас слід наголосити, що саме загальні види звільнення від кримінальної відповідальності поширені у судовій практиці. Так, у 2008 р. звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку: з дійовим каяттям 3,4 тис. осіб (13,7 % від кількості осіб, справи щодо яких закрито), у 2007 – 2,7 тис. осіб або 8 %; зі зміною обстановки – 4,4 тис. осіб або 17,8 % (у 2007 р. – 5,1 тис. осіб або 15,2 %); із передачею на поруки – 2,3 тис. осіб або 9,2 % (у 2007 р. – 2,2 тис. осіб або 6,7 %); з примиренням винного з потерпілим – 4,6 тис. осіб або 18,7 % (у 2007 р. 4, 6 тис. осіб або 13,7 %), судові рішення щодо яких набрали законної сили, у 2009 р. від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям звільнено 2,9 тис., або 9,3 % (13,7 % від кількості тих, щодо яких справи закрито; з примиренням винного з потерпілим – 3,9 тис. осіб, або 12,4 % (18,7 %); зі зміною обстановки – 2 тис. осіб, або 10,9 % (17,8%); із передачею особи на поруки – 1,7 тис., або 5,5 % (9,2 %). Що ж стосується спеціального звільнення, передбаченого Особливою частиною КК, то середній показник його застосування дорівнює 2,2 %. За даними О. С. Козак, частка осіб, звільнених від кримінальної відповідальності, у співвідношенні до частки засуджених осіб становила: за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів – 14, 7% (60,3 % - частка засуджених) – у 2002 р., 13,2 % (51,9 %) – 2003 р., 6,2 % (65,7 %) – 2004 р., 4,5 % (70,9 %) – 2005 р., 12,3 % (64,4 %) – 2006 р., 8,2 % (68,6 %); за незаконне заволодіння транспортним засобом – 0,7 % (97,9 %) – 2002 р., 1,2 % (95,6 %) – 2003 р., 0,5 % (96,9 %) – 2004 р., 0,3 % (95,0 %) – 2005 р., 0,6 % (95,8 %) – 2006 р., 0,5 % (93,7 %) – 2007 р.; за давання хабара – 1,1 % (86,7 %) – 2002 р., 2,9 % (64,4

%) – 2003 р., 0,4 % (71,1 %) – 2004 р., 0,0 % (63,5 %) – 2005 р., 1,4 % (71,8 %) – 2006 р., 2,2 % (61,3 %) – 2007 р. [4, с. 195-196]. Природно, що звільнення від кримінальної відповідальності не відіграє провідної ролі у запобіганні злочинності, утім воно властивими йому засобами сприяє виконанню основного соціального завдання, що постає перед кримінальним законодавством, – а це ефективний та всебічний захист найсуттєвіших соціальних цінностей, насамперед людини, її прав і свобод від злочинних посягань.

Спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності відповідає інтересам держави у запобіганні тяжким та особливо тяжким злочинами, що дуже складні у виявленні, розкритті та розслідуванні, розгляді кримінальної справи у суді, сприяє запобіганню злочинності у цілому, ресоціалізації особи винного тощо. За своєю соціально-правовою природою позитивна посткримінальна поведінка особи, передусім, спрямована на запобігання вчиненню тотожного або однорідного злочину винною особою, а також на запобігання вчиненню нових злочинів іншими особами, схильними до злочинної поведінки. Передбаченими КК спільно-корисними діями, що здебільшого входять до змісту позитивної посткримінальної поведінки є: а) припинення злочину; б) добровільне повідомлення про вчинене; в) самовикриття у злочині; г) викриття інших осіб, що були співучасниками у даному злочині; д) нейтралізація, мінімізація або відшкодування суспільно-небезпечних наслідків (відвернення шкоди інтересам України, повернення власнику транспортного засобу, сплата податків, зборів (обов'язкових платежів, відшкодування шкоди, завданої державі їх несвоєчасною сплатою тощо); е) вилучення з неконтрольованого обігу предметів зі спеціальним статусом обігу (носії державної таємниці, наркотичні засоби, психотропні речовини, зброя, бойові припаси, вибухові пристрої тощо); є) загальне та спеціальне запобігання вчиненню нових злочинів; ж) виховний вплив на індивідуальну та суспільну правосвідомість з метою запобігання злочинам.

Правники, що безпосередньо досліджували спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, звертають увагу на їх особливу суспільно-правову цінність: 1) відображуючи стійку тенденцію гуманізації кримінальної відповідальності та покарання, спеціальне звільнення посідає чільне місце у системі кримінально-правових засобів запобігання злочинам; 2) передбачається у випадках вчинення злочинів, що мають велику суспільну небезпечність та природну латентність, складність у розкритті, доведеність винуватості осіб на досудовому слідстві та розгляді кримінальної справи у суді; 3) застосовується за чітко визначений злочин або групу однорідних злочинів і не може застосовуватися «за аналогією»; 4) його передумова – учинення особою визначеного у законі, закінченого злочину (злочинів), підставою ж виступає певний комплекс позитивного посткримінального діяння, здійснення якого свідчить про втрату особою суспільної небезпечності, ніяких умов щодо подальшої поведінки звільненої особи закон не передбачає; 5) суспільна корисність позитивного посткримінального діяння визначається запобіжним впливом щодо вчинення певного виду злочинів та злочинності у цілому; 6) звільнення від кримінальної відповідальності є імперативним (обов'язковим) та здійснюється виключно судом; 7) звільнення від кримінальної відповідальності є юридичним фактом, з набуттям чинності якого припиняються всі кримінально-правові відносини між державою, в особі правоохоронних та судових органів, та особою, яка вчинила злочин, але після цього здійснила позитивну посткримінальну поведінку, передбачену у спеціальному приписі Особливої частини КК; 8) спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності має добрі перспективи щодо розвитку [5, с. 241–242; 6, с. 391].

Водночас не можна не звернути увагу на об'єктивні та суб'єктивні перепони, що були й певною мірою залишаються, в застосуванні спеціального звільнення від кримінальної відповідальності у доктрині кримінального і кримінального процесуального права та судовій практиці. Так, Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р. загалом не передбачав порядку звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених в Особливій частині КК. На цю обставину як на суттєву прогалину у процесуальному законі, неодноразово звертали увагу вітчизняні криміналісти. Так, В. О. Навроцький з цього приводу зазначав, що посилення при звільненні від кримінальної відповідальності лише на норму матеріального права аномальне, і, сподіваюсь, тимчасове явище. Звичайно ж, наявність подібних недоліків порушує всю логіку взаємозв'язку кримінального права та процесу. Зважаючи на

вищезазначене, посадові особи правозастосовних органів позбавлені можливості посилатися одночасно на норми КК та КПК України: пояснювати це слід не їхньою забудькуватістю чи неналежним професійним рівнем (хоча нерідко і таке може бути), а тим, що посилатися в ряді випадків просто немає на що [6, с. 392].

Доктрина кримінального права, а ще більшою мірою судова практика, намагаючись якось здолати зазначену прогалину, застосовували процесуальний закон за аналогією. Так, у підготовленому О. Ф. Селівомом і О. С. Іщенком Узагальненні судової практики розгляду судами кримінальних справ про невиконання заробітної плати, стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат, наголошувалося, що в суддів виникає питання, якою нормою КПК керуватися у разі звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 3 ст. 175 КК. Одні суди керуються при цьому ст. 7 КПК (звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки), інші – ст. 7-2 КПК (звільнення у зв'язку з дійовим каяттям). «Але, – зазначали правники, – ці норми містять посилання на певні статті КК (ст. 48 і ст. 45, відповідно), що передбачають певні умови й підстави для звільнення від кримінальної відповідальності. У зв'язку з тим, що такий порядок звільнення кримінально-процесуальним законом не регламентовано, до врегулювання цього питання на законодавчому рівні під час звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 3 ст. 175 КК слід керуватися ст. 7-2 КПК» [7, с. 20]. Автори узагальнення не пояснюють чим положення ст. 7-2 КПК більш «досконалі чи обґрунтовані» за положення ст. 7 КПК. Єдине, що могло розглядатися як суттєва перевага положень ст. 7-2 КПК – це імперативність припису про закриття кримінальної справи на підставі ст. 45 КК (ч. 2 ст. 7-2 КПК). Утім, вітчизняний законодавець ніколи не робив жорсткої прив'язки спеціальних видів звільнення з нормою Загальної частини про звільнення у зв'язку з дійовим каяттям. «Стаття 45 КК, – зазначає Ю. В. Баулін, – на відміну від ч. 2 ст. 75 КК РФ, не є загальною нормою до передбачених Особливою частиною спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності» [8, с. 131]. Додаткові аргументів на користь такого погляду наводили такі. По-перше, відповідно до законів логіки співвідношення загального і спеціального видів будь-якого явища, в тому числі й правового, передбачає, що спеціальний вид, зберігаючи всі риси та якості загального, набуває додаткових, специфічних, властивих тільки йому, рис і якості. По-друге, дійове каяття полягає в тому, що після вчинення злочину особа щиро покаялась, активно сприяла його розкриттю та повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду. Відсутність хоча б однієї із зазначених складових дійового каяття виключає звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК. По-третє, визнання спеціальних видів звільнення різновидами дійового каяття породжує нездоланну перешкоду, котра полягає у тому, що жоден спеціальний вид звільнення не відповідає вищезазначеним критеріям. Приймаючи цю позицію, необхідно визнати наявність конкуренції загальних і спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності, які виникають, передусім, у зв'язку з інститутом дійового каяття, що неприродно. На наш погляд, застосування положень ст. 7 КПК, за фактичної відсутності інших кримінально-процесуальних норм, в більшою мірою відповідає спеціальним підставам звільнення, що передбачені в Особливій частині КК. Позитивна посткримінальна поведінка може розглядатися як різновид зміни обстановки після вчинення злочину, внаслідок цього особа перестає бути суспільно небезпечною. Саме звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки в більш-менш загальному вигляді відповідає соціальному змісту і правовим наслідкам спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. На користь застосування ст. 7 КПК як найбільш наближеного загального виду звільнення від кримінальної відповідальності, вказує ч. 6 ст. 7 КПК, у якій передбачено, що особу також може бути за вироком суду звільнено від відповідальності чи покарання на підставах, передбачених ст. 49 і 74 КК.

На наш погляд, різні цілі, що ставились законодавцем під час упровадження цих норм, своєрідність передумов і підстав кожного зі спеціальних видів звільнення значно ускладнюють застосування загальної, уніфікованої процесуальної процедури звільнення від кримінальної відповідальності. Проте, ці обставини не є нездоланною перешкодою на шляху визначення кримінального процесуального порядку закриття кримінальної справи у зв'язку зі звільненням

від кримінальної відповідальності за наявності передумов та підстав, визначених в Особливій частині КК.

Утім, варіант, запропонований у ст. 285 нового КПК «Загальні положення кримінального провадження під час звільнення особи від кримінальної відповідальності» викликає певні заперечення. Зокрема, цією нормою передбачається, що особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачено можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення. Підозрюваному, обвинуваченому, якого може бути звільнено від кримінальної відповідальності, слід роз'яснити суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. Якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачено звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

За такою редакцією звільненню від кримінальної відповідальності за позитивної посткримінальної поведінки підлягають лише особи у випадках, що позначені у ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 401 КК, які не передбачають самовикриття у вчиненні того чи іншого злочину у вигляді «добровільної заяви чи повідомлення» як підстави звільнення від кримінальної відповідальності. У всіх інших випадках, що передбачені у ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 3 ст. 369 КК, кримінальний закон вимагає у якості підстави звільнення «добровільну заяву про вчинений злочин», яка природно здійснюється до того часу, як правоохоронним органам стало відомо про вчинений особою злочин. Так, у ч. 2 п. 21 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» добровільною вважається усна чи письмова заява в органи внутрішніх справ, прокуратуру, інший державний орган, наділений правом порушувати кримінальну справу, зроблена з будь-яких мотивів, але не у зв'язку з тим, що про даний хабар стало відомо органам влади чи компетентним службовим особам. В усіх зазначених випадках добровільна заява особи є приводом для порушення кримінальної справи, тому робиться значно раніше «часу досудового розслідування чи судового розгляду» [9].

Своєчасність здійснення визначеної позитивної посткримінальної поведінки, що передбачена в заохочувальних нормах Особливої частини КК, є однією з їх конструктивних ознак. Так, скажімо, «до притягнення особи до кримінальної відповідальності» треба виплатити заробітну плату, стипендію, пенсію чи інші, установлені законами виплати громадянам (ч. 3 ст. 175), сплатити податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувати шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою – фінансові санкції, пеня (ч. 4 ст. 212), сплатити страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також відшкодувати шкоду, завдану Пенсійному фонду України їх несвоєчасною сплатою – фінансові санкції, пеня (ч. 4 ст. 212-1 КК). Відповідно до рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99 у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність), притягнення до кримінальної відповідальності починається з моменту пред'явлення особі обвинувачення [10, с. 13]. Натомість як теоретики, так і практики припускалися у цьому питанні помилок. Так, В. І. Павликівський вважає, що притягнення особи до кримінальної відповідальності ймовірно «до моменту винесення обвинувального вироку суду» [11, с. 112], а суддя Луцького міжрайонного суду своєю постановою від 25 березня 2004 р. звільнив від кримінальної відповідальності на підставі ч. 3 ст. 175 КК директора приватної фірми Г., який протягом 2002–2003 рр. не платив працівникам фірми заробітну плату, заборгувавши 12 тис. 600 грн. При цьому суддя не врахував, що заборгованість із заробітної плати Г. погасив після направлення справи щодо нього в суд з обвинувальним висновком. Цю справу було закрито на підставах ст. 7 КПК та ст. 48 КК. Деякі судді закривали справи й у випадках погашення заборгованості на стадії розгляду справи в суді

[7, с. 19]. Таку практику Верховного Суду України визнано хибною. Заохочувальний припис ч. 3 ст. 175 КК є спеціальною нормою звільнення від кримінальної відповідальності, і в разі її застосування посилання на інші норми КК зайве. Застосування ж судами при цьому, скажімо, ст. 45 чи 48 КК зобов'язує їх дотримувати зазначених у цих нормах умов звільнення від кримінальної відповідальності (вчинення злочину вперше тощо), тоді як ч. 3 ст. 175 КК інших умов, ніж виплата заробітної плати до притягнення до кримінальної відповідальності, законом не передбачено.

Наявні загальні риси позитивної посткримінальної поведінки винного, що безпосередньо відображаються у соціальній спрямованості норм Особливої частини КК на: 1) припинення злочину, самовикриття і викриття інших осіб винних у його вчиненні, активне сприяння розкриттю злочину (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 6 ст. 260, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 309, ч. 5 ст. 321, ч. 3 ст. 369 КК); 2) вилучення з обігу предметів, засобів, речовин, що становлять суспільну небезпеку (ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321 КК); 3) повернення майна, здобутого злочинним шляхом або на відшкодування завданих збитків (ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 4 ст. 289 КК), дають можливість усунути вищезазначену прогалину, закріпивши у кримінально-процесуальному законі загальну підставу та порядок закриття кримінальної справи у зв'язку зі спеціальними видами звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачені в Особливій частині КК [12, с. 254].

Висновки. Отже, в якості фактичної підстави закриття кримінальної справи є здійснення особою позитивної посткримінальної поведінки, передбаченої в Особливій частині КК. За цієї підстави суд зобов'язаний закрити провадження у справі та звільнити особу від кримінальної відповідальності. Редакційно такий кримінальний процесуальний порядок міг би мати такий вигляд:

«Стаття 285. Загальні положення кримінального провадження під час звільнення особи від кримінальної відповідальності.

1. Здійснення особою позитивної посткримінальної поведінки, що передбачено у ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 3 ст. 369, ч. 4 ст. 401 Особливої частини КК, до порушення кримінальної справи щодо неї або під час досудового слідства чи судового розгляду, є підставою закриття кримінальної справи та звільнення особи від кримінальної відповідальності.

2. Прокурор, а також слідчий за згодою прокурора, за наявності передумов та підстав, передбачених в Особливій частині КК, складає мотивовану постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про закриття кримінальної справи у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності.

3. Суд зобов'язаний звільнити від кримінальної відповідальності особу, якщо буде визнано, що вона після вчинення злочину здійснила позитивну посткримінальну поведінку, передбачену в Особливій частині КК, унаслідок чого особа перестала бути суспільно небезпечною».

Список використаної літератури:

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін.] / за ред. В. В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 496 с.
2. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р № 12 // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 2(66). – С. 13–16.
3. Хряпінський П. В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України : навчальний посібник / П. В. Хряпінський. – Запоріжжя: КСК «Альянс», 2010. – 270 с.
4. Козак О. С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні: монографія / О.С. Козак ; за ред. О. М. Бандурки. – К. : Освіта України, 2009. – 204 с.

5. Письменний Д. П. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності та проблеми їх процесуального застосування / Д. П. Письменний // Новий Кримінальний кодекс України : Питання застосування і вивчення : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 жовтня 2001 р.) / Редкол. В. В. Сташис та ін. – К. ; Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 240–242.
6. Навроцький В. О. Про співвідношення положень кримінального та кримінально-процесуального законодавства, які регулюють підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності / В. О. Навроцький // Альманах кримінального права : збірник статей. – Вип. 1. / Відповід. ред. П. П. Андрушко, П. С. Берзін. – К. : Правова єдність, 2009. – С. 391–400.
7. Практика розгляду судами кримінальних справ про невивплату заробітної плати, стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат: узагальнення судової практики, підготовлене О. Ф. Селівомом, О. С. Ішенком // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 10(74). – С. 15–21.
8. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
9. Про судову практику у справах про хабарництво [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 // Інформаційний сервер Верховного Суду України. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>
10. Щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість) : рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням МВС України від 28 жовтня 1999 р. № 9-рп/99 // Вісник Конституційного суду України. – 1999. – № 5. – С. 7–14.
11. Павликівський В. І. Практика захисту трудових прав громадян кримінальним законодавством : науково-практичний посібник / Павликівський В. І. – Х. : Харків юридичний, 2005. – 224 с.
12. Хряпінський П. В. Загальні засади запровадження спеціального звільнення від кримінальної відповідальності / П. В. Хряпінський // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 2 листопада 2012 р.). – Одеса : МГУ – Фенікс, 2012. – С. 250–256 (322 с.).

БЛАЖІВСЬКИЙ Є. М.,

кандидат юридичних наук, ректор
(Національна академія Прокуратури України)

УДК 343.9 (477)

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДИК МОНІТОРИНГУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Присвячено аналізу окремих методик кримінологічного моніторингу, а також вивченню досвіду їх застосування в сучасній правоохоронній практиці.

Ключові слова: моніторинг, протидія злочинності, методика, аналіз, вивчення.

Статья посвящена анализу отдельных методик криминологического мониторинга, а также изучению опыта их использования в современной правоохранительной практике.

Ключевые слова: мониторинг, противодействие преступности, методика, анализ, изучение.

This article is devoted to analyze of some methodic of criminological monitoring and to the study of their usage in modern law enforcement practice.

Key words: monitoring, crime prevention, methodic, analyze, study.

Вступ. Вивченню, аналізу та прогнозуванню явищ і процесів оточуючої дійсності в різні часи людської історії приділялася пильна увага. Використовуючи різні методи і способи

